

**БОРИСАВ
СТАНКОВИЋ**

**НЕЧИСТА
КРВ**

■ Laguna ■

Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

Илустрација на насловној страни

Copyright © Snapshots Of The Past

United States Library of Congress's Prints and Photographs

division CC BY-SA 2.0

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

Предговор: Станковићево ремек-дело	9
Нечиста крв	19
О писцу	269
Библиографија првих издања дела Борисава Станковића	273

НЕЧИСТА КРВ

I

Више се знало и причало о њеним чукундедама и прамдедама, него о њима самим: о оцу јој, матери, па чак и о њој – Софки.

Њихова је кућа била стара. Изгледа да откада је варош почела постојати, да је и та њихова кућа већ тада била ту. Цела родбина из ње је произишла. Одувек саме би владике, приликом великих празника, после службе, прво код њих долазили на честитање, па тек онда ишли у друге куће, такође старе и чувене. У цркви имали су свој сто, а на гробљу своје гробље. Грбови све од мрамора а једнако, и дању и ноћу, са запаљеним кандилима.

Не зна се који је од предака баш саму кућу подигао, али се знало да су одвајкада били тако богати. И тек за хаџи Трифуна, од кога се они почели и хаџијама звати, знало се да је он први имао смелости да, после свога хаџилука, све то богатство, које дотада лежало скривено и нагомилано по подрумима, амбарима и шталама,

изнесе, распореди и уздигне, да би могао „свет да гледа“. Сазидео је капију на свод и јаку као град. Горњи спрат куће подигао, окречио га и ишарао резбаријама. Собе је раскошно искитио најскупоценијим ћилимима, и старим и скупим сликама из Пећи, Свете Горе и Рила; по рафовима поређао сребрне сахане и златне зарфове. Доле, до капије, утврдио бињекташ од мрамора, са кога је узјаживао на своје чувене коње. А он увек, како се памтило, и лети и зими, огрнут био ћурком, са силавом, пиштољима и јатаганима и у тешким јаким чизмама до колена. Отада Турчин, заптија, није смео поред куће проћи, још мање да застане. Целе ноћи испред капије морао је да гори фењер и по три и четири ноћна стражара да дремају, јер је он, тај Софкин прамдед, хаџи Трифун, тргујући по највећим градовима и мешајући се са највиђенијим људима, могао, услед тога познанства, а највише због свога богатства, не само заптије, кајмакаме, него и саме паше да мења и у „сургун“ да шаље. За сваки народни посао, било за какву нову школу и цркву, или за какав манастир који је требало подићи, оправити; или, још горе и опасније, ако би требало каквога крвника, насилника сменити, знало се да се за то мора к њему доћи. И тада би се горе, у оној намештеној соби, видело како први људи из вароши целу ноћ преседе договарајући се, а напослетку увек њему остављају да то изврши, како он хоће и нађе за добро. Он би то брзо извршавао. Митом, чиме се највише и успевало, а ако ни то не, онда чак и куршумом, и то од човека туђе вере, каквог Арнаутина, качака. Али зато је онда морало златно кандило њихове куће пред распећем у

цркви једнако да гори, а онај сто, одмах до владичиног, само њихов да је, и нико сем њих не сме у њ да уђе и одстоји службу. Сиротињи и људима по затворима, за време Ускрса, Божића или славе, три дана морало се слати јело и пиће.

Био је строг и прек. Трепет не само за кућу него и за целу породицу. Чивчијама, слугама са чивлука из Ратаја и воденичарима са воденица у Собини, он је био све и сва. Чак је неке, причало се, и убијао. За све време док би он путовао по Турској, по трговини, а обично би се целог лета тамо бавио – он би се овамо по родбини једнако помињао и њиме се застрашивало. Особито удовице, чији синови тек што настали, па место да предузму и почну водити бригу о кући, да замене оца, домаћина, а они почели трошити и расипати – особито су оне те своје синове једнако њиме, „батом својим“, тако су га сви у родбини звали, застрашивале и претиле им:

„Хајде, хајде, знаш ти, доћи ће он. Јуче сам била тамо и рекоше ми: тек што се није вратио с пута. И нећу ја више да дрхтим и да стрепим пред њим због тебе; нећу више да лажем и да те кријем. Нећу и не могу да, кад одем до њега, а он да се на мене исколачује: 'Шта ти, мори, кријеш онога твога?... Зар ја не знам и не чујем шта он ради, где се луња и колико троши. Главу ћу му као врапцу откинути. Ни ти ни он нити ико од вас на очи да ми не изађете.' И, ето, зато нећу и не могу да те кријем, да после он мене тако грди. И све ћу да му кажем, чим дође, видећеш ти!“

И то је помагало, застрашивало, јер знало се шта чека тога. И заиста, чим би он дошао с пута, одмах би

се цела родбина стицала: жене, тетке, стрине. Мужеви као да нису смели првога дана преда њ, а знали су да ће он, шта би за њих имао, преко тих њихових жена поручити им и наредити.

Свака би одлазила горе, на горњи спрат, и на онај доклат, где би он обично седео. Понизно, са страхом, не смејући од величине – јер такав им је велики и страшан изгледао – ни да га погледају, поздрављале би га:

„Дође ли, бато?“

„Дођох!“, кратко, са досадом, чуло би се како он одговара.

А већ када би коју нарочито по имену позвао горе к себи, она би премирала. Знало се да он никоју, кад по имену зове, не зове за какво добро. Сигурно муж њен нешто скривио. Или новац, што је узајмио од њега за радњу, није вратио; или није га ни уложио у радњу, већ га слагао и за нешто друго потрошио. Али, и поред све те његове строгости, опет и најсиротија и најудаљенија у родбини није била заборављена, јер је свакој доносио са тих путовања какав поклон и сваку ма чиме обрадовао.

Много није говорио никада. Али што би рекао то је било речено. И тада се памтиле и употребљавале његове речи и изреке. „Ех, тако је то и то, што рекао покојни хаџи Трифун“. И када не би био на путу, он би једнако седео код куће: лети горе на доклату – а зими доле, у оној великој, широкој соби. Цео би дан тамо само седео, пушио, пио кафу и наређивао.

Али поред свега што је увек морало да буде како би он хтео, ипак са сином, јединцем, никако није могао да изађе на крај. Кћери је већ удао и удомио, како је

он хтео. Али са сином, који му се родио доцкан, када је он већ био остарео, када се већ нико није ни надао да ће имати деце а још мање сина, наследника – он је дакле био последње дете, „истришче“ – када је овај одрастао, никако са њиме није могао да се слаже. Он, син, као у инат, никако није хтео да му иде по вољи. А ко зна зашто? – мислио је старац. Да ли што већ, онако стар, није више могао ићи по трговини, те, ваљда, не доносећи и не зарађујући више, нема онај углед као пре; или, а то је највише једило старца, сигурно је било кога који је на то сина против њега потпомагао, јачао. Сигурно је то била она, мати, јер зна он, да док није сина родила, она се жива није чула. Истина, ни тада, са сином, није смела да му се наочиглед противи, не изврши што би јој наредио, али, осећао је он како је ипак она некако друкчија. Изгледа као да, досадивши јој се напослетку тај вечити страх, трепет од њега, манула га и оставила да и даље наређује, заповеда и грди слуге и чивчије, а она се сва окренула сину и једнако њега само пази. Са сином је излазила и ишла по родбини, код кћери, и онда, сви скупа, ишли би по чивлуцима, славама, саборима и по осталој родбини. И све, и сестре и мати, утркивале се која ће што више да му угоди. Што год би урадио, учинио, за њих је било свето. Нису могле замислити да би он могао, или што би и учинио, да је то нешто ружно и неваљало. А старац, више љубоморан, а и видећи како син, због тих њихних улагивања око њега, бива све више нежан него што треба, једнако се на сина дурио. Није могао да га гледа, како је говорио. А да и њега као и друге бије, није могао, јер га је и он много волео. Истина,

то никада није казао, чак, када би се овај и разболео, старац није хтео да сиђе, да га види, али ипак да и на њега, као на остале, слуге и чивчије, дигне руку – то није могао.

А још када је син почео једнако само са Турцима и беговима да се дружи, с њима да пије, па чак и у њихове хареме да одлази и са њиховим девојкама и булама да ашикује, старац се почео обезумљивати.

„Ако му је до тога“, беснео је, „зна и за то хаџи Трифун. И он је некада био млад. Али онда, ето му чивлуци и у њима сељанке, чивчике. А што у Туркиње, у неверу? Јер код њих, була, пошто по четири њих само једног мужа имају, то им је врела и мека крв. Пију оне човека!“ И зато, објашњавао је старац – и он сам, син му, такав је, блед, сув и танак; више женско но мушко. И зато он не може ни да га гледа, нити ће га погледати!

А када би, и после толиких грдња и псовки, чуо како је опет са неким беговима негде начинио какав лом и чудо, и у зору кући дошао – он тада не би звао њега, сина, већ њу, матер.

„Чу ли за онога?“

Она, мада је чула за то, ипак би се чинила невешта.

„Шта?“

„Како шта?“, плануо би старац и већ би почео изувати ципеле којима ће је гађати, „како ништа ниси чула? Где си? Живиш ли? Како ништа? Зар ја, што не силазим доле, па мислиш ништа не чујем и не видим? Које доба беше јутрос када он дође? А?“

„Ама које доба?“, ишчуђавала би се она упорно. „Дете рано дође, леже, и ено га још спава.“

Он већ не би могао да издржи. Ципелом или чибукком бацио би се за њом:

„Ајд, бар и тебе да не гледам!“ И од једа заваљивао би се на јастук. Не толико тада љут и бесан на њега, сина, колико на њу, на ту њену тобож толику љубав према њему, те зато, што га бајаги толико воли, једнако лаже за њ и оволико га упорно брани, као да га само она воли, као да је само њен син, и само му она добро жели.

А зна када је ноћас дошао. Чуо га је. Само је једанпут лупнуо алком, а она, мати, одмах из куће истрчала, сигурно није никако ни спавала, чекајући га. Чак није дала момку, који је као увек наоружан иза капије спавао, да капију отвори, већ одбијајући га од капије, рекла:

„Немој ти. Ти када отвараш, много лупаш, и пробудиш онога тамо горе, старога.“

А међутим он, стари, зна да није због тога што њега жали, да би се он том лупом пробудио, узнемирио, растерао му се сан; него због тога да не би чуо како њен син у зору и у недоба долази.

И вечито у тој као свађи, грдњи и неслагању са сином, тако старац и умро. Чак, као у инат њима, а највише својој жени, када се разболео, није хтео да каже, да се потужи, већ једнако лежао горе, на доксату од куће, и само општио са слугама, те га тако једног дана тамо затекли и мртвог.

И отад, од смрти хаџи Трифунове, у њиховој кући знало се само за онај живот, изобилан, увучен и пун раскоши, са лепим женама и раскошним оделима, а још

раскошнијим јелима и слаткишима. Једна фурунџи-ница, која би само за њихову кућу пекла, могла је од њих да се издржава, толико се месило и пекло. И никад се из њихове куће није чула, као из осталог комшилука, свађа, бој, или писка деце. Чак се нико није могао похвалити да је могао чути да се код њих каква ружна реч изговорила гласно. И што је бивало свађе, несугласице, па и смртних случајева, све се то свршавало у тишини. Једнако се гледало да се живи што тише, лепше и у што већем изобиљу: да су собе једнако окићене и што топлије, утуканије намештене; да по кући, по дворишту шуште меке женске хаљине; да се виђају лица бела, нежна, очувана и негована. Око куће једнако се докупљивали суседни плацеви и амбареви. Штале, што су биле испрва одмах до куће, све су се даље иза куће помицале у крајеве, да се приликом доношења хране, жита, не би реметио кућни мир и раскош. А око куће се, опет, башта једнако проширивала, пунила најлепшим и најбољим дрвећем: шамдудима, трешњама и вишњама, и разноврсним калемљеним скупоценим ружама, а особито ниским јабукама до земље са нежним плодовима, које су само по неколико зрна годишње рађале.

Женске су имале само да се што лепше носе, ките, и да знају што више страних јела да готове, и што теже, заплетеније везове да везу. Али, опет, ипак да им је једино главно да што више своју лепоту и снагу негују, да су што беље, што страсније. И циљ живота да им је тај: која ће од њих, једнако негујући се и улепшавајући, моћи својом силном лепотом све остале женске иза

себе бацити, а све мушке по кући – не гледајући ни род, ни доба – освојити и залудити.

Тако и мушки; и они су живели неким „њиховим животом“. Нигде их није било. Мада им је магаза била горе, у главној чаршији, и у њој се увелико држала со и конопља, она је више служила за обрачунавање са чивчијама и давање под закуп земље, него за трговину. Па и у тој магази никад нико од њих није био, већ увек њихов главни момак. Још мање их је било на чивлуцима и виноградима. Једино што су одлазили у чивлук код Доњег Врања. Али тамо се ишло више шетње ради. Тај чивлук био је на пушкомет далеко и човек се могао, нарочито лети и с јесени, тако тихо и свеже одмарати у њему. Био је усамљен, иза поља, са кулом у дубини зеленила, а окружен свуда зидовима и редовима високих топола, које су вечито шуштале успављујући. За тај чивлук, нарочито за ту кулу, толике су приче и бајке биле везиване и говорене. И једино на том чивлуку што би се ко од њихових мушких могао видети, а иначе нигде, јер и њихов се сав живот састојао само у раскошном ношењу одела и непрекидном труду да се што дуже живи. Зато их увек и било по околним бањама, где су се опорављали од неуредна живота, да би се после могли приликом прве гозбе, славе, вечере, што више најести и напити. Кад би почела да се приближава слава њихове куће, Свети Ђурђиц, онда на две недеље унапред настало би спремање. Видело би се како из целе родбине, а обично сиротније тетке и стрине, долазе, да ту и спавају, да би могле једнако радити, помажући да се што више

намеси, спреми и удеси. По три пута би се неки колачи месили, који не би испали као што треба. О прању, рибању, намештању и кићењу соба по неколико би се дана договарало. Одело, почев од најмањег детета па до најстаријег, све би се изнова кројило. Чак би се преправљало одело и слугама, нарочито слушкињама, којих је увек било по неколико и то већином из њихових чивлука. Њима би се тада давале, не старе хаљине, већ само тек неколико пута ношене, које су или бојом или кројем изишле из ношње. Све се то унапред спремало и знало шта све мора бити, само да је на дан славе све онако као што треба, јер се знало да код њих мора бити најлепше, те да се гости, кад дођу, морају запрепашћивати, и да се после по читаве месеце прича и једнако одржава: прво, онај узвик међ женским светом: „Ао, што код хаџи Трифунових беше на слави!“ – а друго, међу мушкима по чаршији, како, као увек, после славе продужило се весеље и пиће у оном чивлуку у Доњем Врању. И тамо, затворени, у друштву чувених Грка, Цинцара и првих бегова, Турака, које због вере нису могли примати код куће, правили читав лом. Доводили чочеке из Скопља, метере, зурлаше из Масурице, и Циганке, и то не праве, ове из вароши, из циганске мале, него такозване Ђорговке, насељене по околним великим селима и хановима на друму, а чувене са својих кртих, топлих тела и разблудних очију. И онда би отуда, из чивлука, где су били затворени са свирачима, које наместе у другу собу, да не би могли гледати шта они раде, по неколико дана допирао овамо у варош пуцањ пушака и видело се бацање ракетли. После, у потаји, у поверењу,

причало би се како је к њима једне ноћи била дошла чувена Савета, која није била обична, свакидашња, за новац женска. Она је била богата, са грдним имањем што јој је муж оставио. И за њу би се онда причало како је, истина кришом, и она тада код њих била и са њима банчила и пила. И затим, како се то цело весеље после славе свршавало страшном коцком на којој су, по обичају, они, њихни мушки, као домаћини, света и обичаја ради, по читаве њиве и винограде губили.

И у томе је био једини живот тих њихових мушких, јер цео остали живот, живот на улици, по комшилуку и чаршији, трговини, продаји, не само да је био далеко од њих, него су се и они сами све више трудили да буде што даље од њих. Једнако су се упињали да са том својом кућом, имањима и чивлуцима буду од целе вароши што издвојенији и удаљенији. И баш у том упињању да се од свих издвоје, изгледа да су налазили сву драж свога живота. А да би у томе што више успели, гледали су да се у свима ситницама од осталог света разликују. Тако, у јелима, која код њих нису никада смела, као код осталих, бити јако запржавана, масна, прељута, већ увек блага, слатка, и пржена само на маслу; никако свињском машћу, пошто је то тешко за стомак; па онда, у начину говора, јер услед једнаког дружења са Грцима, Цинцарима и Турцима, сви су, покрај страног меког изговора, завршавали реченице са нарочитим додацима, као „џан’м“ или „датим“. А по ношњи, облачењу највише су се познавали. Нико од њих није понео дубоке ципеле или чизме већ увек плитке, лаковане. Чакшире, истина, и њихне су биле широке, чохане, које су им остраг у борама тешко

падале, али ногавице никад нису биле дугачке, још мање широке и испуњене гајтанима, већ уске, кратке, да би им се што више виделе беле чарапе. Бројанице које су носили нису биле као остале, чак ни као хаџијске, са крстом, већ ситне, црне, скупоцене, да би се, ма колико биле дугачке, ипак могле све у шаку да скупе. И у бријању и шишању косе издвајали су се. Као год што су сви имали исти израз лица, вечито узак, сув, тако су исто сви били и са једнако кратким, поткресиваним брковима који им никада нису прелазили иза крајева уста.

А опет, да их не би свет сасвим заборавио, редовно су се појављивали на саборима и свечаностима. Слали су богате прилоге за зидање школа и цркава. И зато увек, при избору патроната над црквом, над каквим општим добром, биран је и по један члан из њихове куће, и то не толико због њиховог учешћа и рада, колико због тих поклона и прилога. А и бојали се да их не увреде, јер се знало да кад случајно, и у најмањем каквом општем послу, не би ко од њих био изабран, да би се та непажња примила овамо од њих не са огорченошћу, него с увређеном равнодушношћу: „Па зна се да се нема коме чинити ни помагати“.

И ваљда због тога спољног, неблагодарног света, од кога су се они толико одвајали, бежали, али којег су се толико исто и бојали, јер је, услед зависти, тај свет увек готов да се подмене, сити и зазлорадује – знало се: да они, одувек, што год би се десило у њиној родбини, све брижљиво крију и таје. Највеће свађе приликом деобе имања, најгоре страсти и навике, као и болести, у тајности су се чувале. Ништа се није смело дознати,

ништа видети. И знало се како би тада сваки од њих, не верујући самом себи, кад баш мора да излази у чаршију, пре изласка прво морао ићи на огледало, да се огледа и види да му се случајно по лицу и очима што не познаје.

А, међутим, толико је имало да се чује, види и прича! Нарочито у последње време, откада је почела деоба, откада је сваки брат, стриц Софкин, хтео да има своју кућу и све у њој, као што је у главној њиховој.

Сама Софка увек се са језом и страхом сећала тога што је, или још као и дете, од своје бабе, матере и осталих тетака и стрина могла да начује, кад су оне биле насамом и мислиле да их нико неће чути, још мање се бојале да ће то Софка, онако мала, разумети, а камоли упамтити; или, што је и сама, кад је одрасла, својим очима видела.

Већ за прамбабу јој, за чувену Цону, не само по вароши, него и по околним варошима знало се и причало. Чувена је била са своје раскоши и „салтанатлука“. Пошто је остала удовица, никако се није удавала. Пола вароши нежењено остало, надајући се да ће се преудати ма за кога од њих, кад већ остари и мало попусти лепотом. Али она никога није гледала, него једнако водила и представљала кућу као право мушко. Када би излазила и одлазила на чивлуке, да надгледа имања, ишла би на коњу. Слуге, с обе стране држећи руке на сапима, пратиле су је. Не само да је пушила, већ и оружјем руковала. А и сам ход, стас, нарочито обле јој и високе обрве и овално и мало дугуљасто лице, издвајало је од осталих жена.

Али зато није ни умрла као остале женске. Једнако, не пропуштајући ниједан празник, одлазила је у цркву, да тамо, у столу њихове куће, одмах испод владичиног стола, целу божју службу одстоји. У то време дошао неки нов учитељ, Николча, чувен са свога певања и несравњеног гласа. У њега се она ту, у цркви, слушајући његово певање, напослетку и загледала.

Ко зна како се упознали, како и где састајали. Тек се почело примећивати како, чим би он из певнице спазио да је она у своме столу, одмах би онда његово певање толико постајало заносно, толико би он у свој глас почео да уноси, не, као што доликује молитви, светој речи песме, побожног, високог и сувог, него толико нечега светскога, и страснога, да би сви бивали потресени и узрујани. Чак чуло би се како и сам владика, када би му после певања прилазио руци за благослов, благосиљајући га, говори:

„Аферим, синко! Аферим, Николчо! Али много, синко, световно, много силан и чудан глас!“

Али исто онако како је умела да сачува од света те своје везе са њим, ту љубав, готово задоцнелу за њене године, али не и за њену лепоту и свежину, исто је тако знала, када се то хтело да обелодани порођајем, све да затаји. Кратко и мирно са собом је свршила. Једнога дана нашли је у купатилу мртву, са пресеченим жилама.

Па чувени деда Софкин, Каварола. Место да он, као старији, једнако седи код куће, пошто је млађи брат био вечито болешљив, и мада се био оженио првом лепотицом из Скопља, из неке упола грчке фамилије, ипак он, једва издржавши неколико месеца брачнога

живота, продужи тобож своја путовања по варошима, а у ствари свој стари распуснички живот са чочецима, Циганкама и другим јавним светом. Жена његова морала је сама код куће да седи и тог свог девера да двори, негује, чува и једнако да је с њиме. На саборима, славама са њиме морала је да се појављује. И ко зна када, како, тек изгледа да је с њиме почела грешити.

И једино тај њен грех са умоболним девером могао је да објасни после онолико трпљење и подношење од мужа, Кавароле. Он, сигурно осетивши тај њен грех, кад би дошао кући, толико би беснео, чинио чуда, покорје.

Долазио би кући заједно са јавним женскињем. Ту би продужавао, а она би сама морала да их двори, служи. И тада би слуге брата, већ онесвеслог од страха, кришом износили и склањали у комшилук, да га не би заклао. Жена би остала да сама простире постељу, па чак дотле је ишло да и њега, и те женске, заједно, покрива. Није лаж. Живи људи још то причају и куну се. Наскоро жена умрла, брат у манастиру, светом оцу Прохору, умоболан свршио. А он опет отишао на та своја путовања и лутања. Кћери, с помоћу стричева и родбине, место њега водиле кућу. А и он сам морао више пута у години да долази, да не би све то пало у очи и све се сазнало.

Али није остајало на томе. Продужавајући и даље теревенке, Каварола под старост, пошто је удао кћери, на срамоту свих, поново се оженио. Узео је девојку. И као у неки инат, као да се први пут жени, тако велику и сјајну свадбу правио. Узео је, истина, мало старију, заосталу, али чувену са своје раскошне лепоте. И она

опет била нека Гркиња, из грчке фамилије, која је била у самој вароши, одмах испод цркве. Она тој фамилији није била ни кћер, ни сестра, већ нека даља рођака. И ко зна зашто је, већ као велика, заостала девојка, ту доведена. Са њоме имао само једно дете, сина, који се први почео да носи а ла франга. Сама она и сва њена раскошна лепота изгледа да је била и трајала само до венчања, свадбе, а после одмах усахла, спарушила се. И отуда после, да би и даље сачувала ту своју спарушкану лепоту, цео живот провела у лечењу, неговању, купању и пржењу тела... Памти се да из амама готово није избијала.

Па онда Софкиног деде рођена сестра „чал’к Наза“, како су је звали. Три пута је бежала као девојка. Три пута се и турчила. Готово један чивлук отишао откупљујући је и доводећи натраг. И после, да се све то сакрије, удали је за једног њиховог слугу, коме горе, готово крај вароши, купили кућицу и дали му неколико њива и винограда, да би могли живети. И она, када остарела, никада овамо више није долазила. Једино би дошла на „прочку“, уочи великог поста, када би по обичају цела породица морала да дође и иште опроштаја, да се међу собом љубе и мире. А опет тај њен муж, некадашњи слуга, „тетин њихов“, како се сам звао, из куће им никако није избијао. Поносио се што им је род, што може и он са њима за софром да једе и пије. А свима је био неугодан, сви су га нерадо гледали, не што је са њима седао, него што их је подсећао и био живи сведок онога шта је било...

И онда све горе и горе ствари. Толико умоболних, узетих, толико рађање деце са отвореним ранама,

умирање у најбољим годинама, вечито долажење чувених ећима, лекара, бабица, толико бајање, посипање разним водама, вођење код врачара по развалинама, по записима и другим лековитим местима по околини!...

Софки и сада, кад год би се сетила лудог тетина Ристе, месо би неком одурношћу заиграло. Сећа се да због тога као девојчица никада није волела ићи к њима, још мање, као код других, по два и три дана тамо остати.

Не зна се баш зашто је полудео. После болести, у којој је био сав узет, уобразивши да га је, за време те његове дуге болести, жена варала са најстаријим калфом из радње, почео да пије. Онда је и полудео. Држали су га и хранили везаног, горе, на горњем спрату. И кад год би Софка са осталом децом хтела из радозналости да оде горе и види га, па пењући се на степенице почели да вире кроз решетке од ограде на докату, испред његове собе, он приметивши их, го, само у гаћама и кошуљи, висок, блед, почео би к њима да подскакује и виче:

„Ох, Марија курва!“

И везаних ногу, у белим, новим чарапама, једнако подскакујући, настављао би:

„Ох, ох!... курва Марија!...“

Тетка, чувши, брзо би истрчала. Њих, децу, одјурила би, а њега силом увукла натраг у његову собу. Ноћу било би још горе. Софка, покривена јорганом са осталом децом, која, навикнута, одавно би заспала, не би никако могла да заспи, јер би једнако допирало до ње одозго, кроз таваницу, његово поцупкивање.

Па тек, када би тетка отишла, да га лечи! Софка није тачно знала у чему је било то лечење, само би се онда јасно чуло његово јаукање и врискање:

„Водице, мори! Водице, вештице! Умрех за слатку воду! Аух!“

И ужасан крик, шум, одупирање, везивање за кревет. И онда теткино долажење отуда, њена замореност, малаксалост. И раскомоћавајући се у својој постељи да легне, оно њено крштење и уздисање и мољење:

„Узимај, Господе! Ослобођавај, Господе!“

II

Зато Софка никада није волела да о тим својим прецима мисли, јер је знала да би увек тада по три и више дана, чисто као кријући се од саме себе, ишла по кући болесна.

Свога рођеног деду и бабу једва као кроза сан памти. Бабин лик увек јој је мало јаснији. Вечито је седела доле у соби и то увек леђима подупрта о зидове купатила, као да је и лети хтела да их греје и пари. Шиљаста носа, шиљасте браде, али зачудо висока чела и крупних, тако дубоких и тајанствених очију, са јасно изведеним до крај чела дугачким обрвама и густим као сен трепавицама. Што је најгоре, она је свом мужу, Софкином деди, падала као нека рођака, истина не по крви, по оцу и матери, али ипак по неком стрицу. Грдан је новац морао да дâ, док се венчали. И после, као зато што се тако близак род узели, говорило се да је она увек била повезане главе, која ју је отада једнако

болела, и од које се је она једнако лечила, а највише љутом, препеченом ракијом. Деда је звао својом „мајчицом“ и готово је на рукама носио.

А деду памти само по једном. Чим Софка поодрасла, умела сама да једе и седи за софром, он, деда, наредио да и испред ње на софри, као и пред њим и пред осталим члановима породице, стоји напуњен сатљик вина. Само га по том памти, а више ништа. А после су јој причали: како – кад Софкин отац одрастао и, као што је ред и као што доликује кући толико богатој, отишао, поред Солуна, чак у Цариград, да што више путује и учи – тај њен деда и баба тада никако нису били код куће. Остављајући момку Тонету магазу горе у чаршији а кућу Магди, слушкињи, коју су још дететом узели и лепо је удомили, једнако су били на чивлуцима. Тамо се хранили од чивчија, да би се само могао што више Софкином оцу, ефенди Мити, новац да шаље, те да он што безбрижније живи, учи и што више научи.

И заиста, кад се Софкин отац вратио, био је први „ефенди“, господин. Лепшега у вароши није било. Лепше турски, грчки и арапски говорио него свој матерњи језик. За све је био туђин и стран, нарочито за толику родбину. Истина, говорио би покаткад и здравио се с којим од њих, али више обичаја ради него што је хтео. Чак ни са оцем и матером, тек покоји пут. Није ни јео са њима доле, у приземној соби. Горе, у гостинској соби, морало да му се поставља и нарочито за њега да се кува, толики је био пробирач. Једино што га је загрејавало, чиме се поносио, било је то што га због те његове учености а и отмености почели први

бегови и паше да позивају. И то не они стари бегови, бегови само по богатству, већ ови други, који су, поред богатства, исто тако били школовани и научени као и он сам и који су у последње време почели овамо да долазе и да бивају постављани за меџлисе и за судове. Они га призивали к себи, дружили се с њиме. Приликом суђења, на саветовањима, бивао је он као тумач, као нека веза између њих и народа коме је требало да ови суде и заповедају. Чак су га на своје гозбе звали, у своје куће примали, као што је и он њима враћао те гозбе и дочеке, али који су луксузношћу и нарочитим реткостима морали превазилазити те њихове. Тако исто он је био најбољи и најмеродавнији оцењивач женскиња које би бегови доводили за себе.

Доцније, када је требало да се жени, пошто већ није било у вароши, као пре, онако богатих девојака из првих кућа, него је остајало: или да са великим миразом узме какву сељанку, јер једино још са села су пристајале да, доносећи са собом имања, дођу у варош и у овакве старе куће; или да пробира и узме лепу, али готову сироту.

И он је ово изабрао. Софкина мати је била најмлађа од свих сестара, и кућа њена била је, истина, некада мало богата, али тада доста оронула. Живели су од кирије од неколико оронулих дућанчића при крају вароши. Софкине матере отац, вечито болешљив, готово слеп, једнако је седео код куће са навученом модром хартијом над очи, бојећи се сунчанице, и вечито распасан, изнегован, као да се тек сада из постеље дигао. Њене сестре одавна то некадашње богатство прежалиле и поудавале се за ситне трговце,